

NOVES DADES SOBRE LA MURALLA ROMANA DE *BARCINO*: EL PAS DE RONDA CONSERVAT AL CARRER DE L'ARC DE SANT RAMON DEL CALL

L'any 1996 es va dur a terme una intervenció arqueològica al pis principal del carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call. En el transcurs de l'excavació, es va localitzar un llenç de la muralla d'11,57 m² pavimentat amb opus signinum i coronat amb un parapet probablement emmerletat, així com la torre número 62 de la muralla, de 30,76 m². L'acurada construcció que hem observat en aquest tram, la inclinació funcional del paviment per garantir la conservació del nucli, l'existència del parapet i els possibles merlets, ens fan pensar que la fortificació és una construcció pensada per ser duradora. La muralla ha estat un element viu de la història de Barcelona que sempre s'ha adequat a les necessitats d'espai de la ciutat.

NUEVOS DATOS SOBRE LA MURALLA ROMANA DE *BARCINO*: EL PASO DE RONDA CONSERVADO EN LA CALLE DE L'ARC DE SANT RAMON DEL CALL

En el año 1996 se realizó una intervención arqueológica en el piso principal de la calle Arc de Sant Ramon del Call. En el transcurso de la excavación, se localizó un lienzo de la muralla de 11,57 m² pavimentado con opus signinum y coronado con un parapeto posiblemente almenado, así como la torre número 62 de la muralla, de 30,76 m². La cuidada construcción que hemos observado en este tramo, por ejemplo, la inclinación funcional del pavimento para garantizar la conservación del núcleo, así como la existencia del parapeto y las posibles almenas, nos llevan a pensar que la fortificación es una construcción pensada para ser duradera. La muralla ha sido un elemento vivo en la historia de Barcelona, adecuándose siempre a las necesidades de espacio de la ciudad.

NOUVELLES DONNEES SUR LA MURAILLE ROMAINE DE *BARCINO* : LE CHEMIN DE RONDE CONSERVE A LA RUE DE L'ARC DE SANT RAMON DEL CALL

En 1996, une intervention archéologique fut réalisée au premier étage de la rue de l'Arc de Sant Ramon del Call. Lors des fouilles furent localisés un pan de muraille de 11,57 m², carrelé à l'aide d'opus signinum et couronné d'un parapet vraisemblablement crénelé, et la tour numéro 62 de la muraille de 30,76 m². La construction soignée que nous avons observée dans cette partie, illustrée, par exemple, par l'inclinaison fonctionnelle du carrelage afin de garantir la protection du noyau ainsi que par l'existence du parapet et les possibles créneaux, nous conduit à penser que la construction a été conçue pour durer. La muraille a été un élément vivant dans l'histoire de Barcelone, s'adaptant aux besoins d'espace de la ville.

En els darrers temps, l'arqueologia ha evolucionat gràcies a l'aplicació de noves tecnologies i a la utilització de nous sistemes de registre i documentació. La intervenció arqueològica ja no s'entén només com el control i l'extracció de terres del subsòl, i per sort, com en el cas que ens ocupa, cada vegada són més usuals els estudis referents a la lectura parietal dels edificis, molt importants en arqueologia urbana. La lectura estratigràfica de paraments es basa en la consideració de l'edifici com la prolongació del subsòl, i la informació que ens pot donar és tan vital, en la majoria dels casos, per poder entendre'n l'evolució com la que s'obté en l'arqueologia tradicional. L'objectiu d'ambdues intervencions és el mateix, extreure el màxim d'informació per arribar a comprendre la història mitjançant les restes.

La muralla romana de *Barcino*

Barcino es va fundar al segle I dC en un petit turó de 12 metres d'alçada, anomenat Mons Taber en època medieval, que condicionà la forma de la ciutat donant-li una planta rectangular amb els angles aixamfranats.

La muralla romana de Barcelona, declarada monument històric-coartístic el 3 de juny del 1931, està delimitada per la plaça Nova, el carrer Tapineria, les places de Ramon Berenguer el Gran i de l'Àngel, el carrer Sots-tinent Navarro, la plaça dels Traginers i els carrers Correu Vell, Regomir, Gignàs, Avinyó, Banys Nous i la Palla.

La ciutat d'època fundacional, de 12,5 hectàrees, estava envoltada per un mur defensiu de menys de 2 m de gruix i més de 8 m d'alçada. La muralla està construïda amb la tècnica de l'*opus vitatum*, carreus petits amb una cara plana a l'exterior, que penetren en tascó a l'*opus caementicium*, fet amb pedres petites i runa lligades amb morter de calç i arena, que forma el massís interior. A les portes i als angles s'utilitza la tècnica de l'*opus quadratum* amb encoixinats (Granados, 1991: 176-178). Entre la muralla i la façana de les *insulae* se situava l'*intervallum*, una via de 7,5 m que seguia el traçat intern de la muralla quan aquesta s'acabà d'edificar. Al final del *cardo minor*, situat entre les *insulae* 1 i 2, s'ha documentat una escala –l'única localitzada fins al moment– que donava accés al pas de ronda (Beltrán de Heredia, 2001: 96; Granados, 1991: 179), amb uns graons que mesuren 1,57 m d'amplada per 0,22 m d'alçada. Actualment es pot visitar al subsòl del Conjunt Monumental de la Plaça del Rei del Museu d'Història de la Ciutat. La fortificació tenia quatre portes disposades a la part central de cada llenç, coincidint amb els extrems del *cardo* i del *decumanus*. Arqueològicament només se'n coneixen dues, la de la plaça Nova i la del carrer Regomir, que corresponen a l'eix del *decumanus*. Eren portes monumentals, triforades, i defensades per dues torres circulars. La defensa de la ciutat es completava amb un retall o fossat, localitzat a l'avinguda de la Catedral, d'amplada i fondària irregulars.

A l'excavació de l'Arxiu Municipal Administratiu (Garcia, Miró, Revilla, 2003: 363) i al subsòl del Conjunt Monumental de la Plaça del Rei del Museu d'Història de la Ciutat (Beltrán de Heredia, 2001: 99) s'ha documentat arqueològicament que en el decurs del segle II alguns complexos industrials envaeixen l'*intervallum* de la muralla invalidant-ne la funció original. Durant el segle IV¹ és quan la muralla pateix una transformació radical que en comporta una nova concepció, es reformen les portes d'accés a la ciutat, es redistribueix l'espai interior de la colònia, tot i que perviu la planta de la ciutat fundacional (Puig, 1999: 85), i els carrers perden les dimensions originals a causa de la seva ocupació per part de l'ampliació d'algunes domus (Martín, Miró, Revilla, 2000: 283; Garcia, Miró, Revilla, 2003: 363).

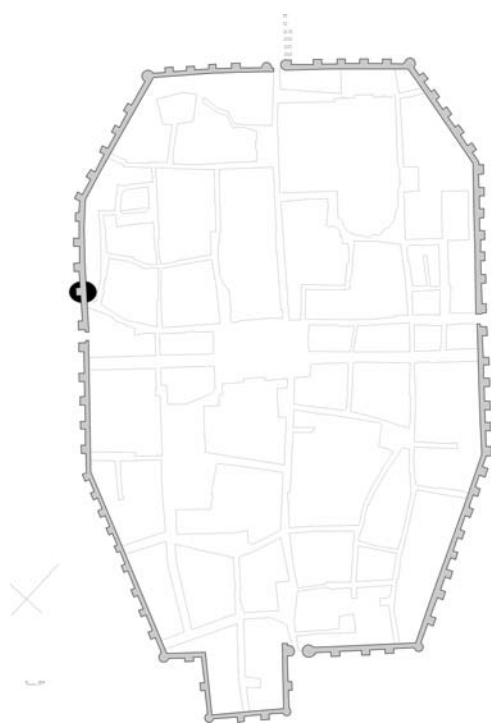
Entre les reformes que pateix *Barcino*, destaca la construcció d'un nou cinturó defensiu que es juxtaposa exteriorment –al llarg de més de 1.200 m de perímetre– a la muralla fundacional doblant-ne el gruix, que passa a ser de 4 m. És en aquest moment quan s'afegeixen la gran quantitat de torres –entre 75 i 78– que caracteritzen la fortificació i l'anomenat *castellum*, un cos avançat de planta quadrangular annex a la façana de mar (Cubebes, Puig, 2004: 53).

La muralla baiximperial es basteix mitjançant l'engruiximent general de la defensa augustana. A partir d'un nivell de fonamentació, es construeix el mur exterior amb la tècnica de l'*opus quadratum* i es rebleix l'espai que queda entre els dos murs (muralla fundacional i mur baiximperial) amb *opus caementicium*, que forma el nucli massís de la fortificació. Aquesta construcció presenta, tant en el rebliment intern com en els llenços externs, una gran quantitat de materials i carreus reutilitzats procedents d'edificacions anteriors, bàsicament monuments funeraris.

Els murs llisos de la fortificació oscil·len entre 8,5 i 10 m d'alçada i un espessor variable d'entre 3,5 i 4 m. El parament extern està rematat per un parapet coronat amb merlets i, en ocasions, amb una cornisa –prolongació de l'existent a les torres– a partir d'on s'inicia el pas de ronda de 4 m d'amplada. Actualment es pot visitar entre les torres 16 i 17 situades al carrer Tapineria dins el Conjunt Monumental de la Plaça del Rei del Museu d'Història de la Ciutat.

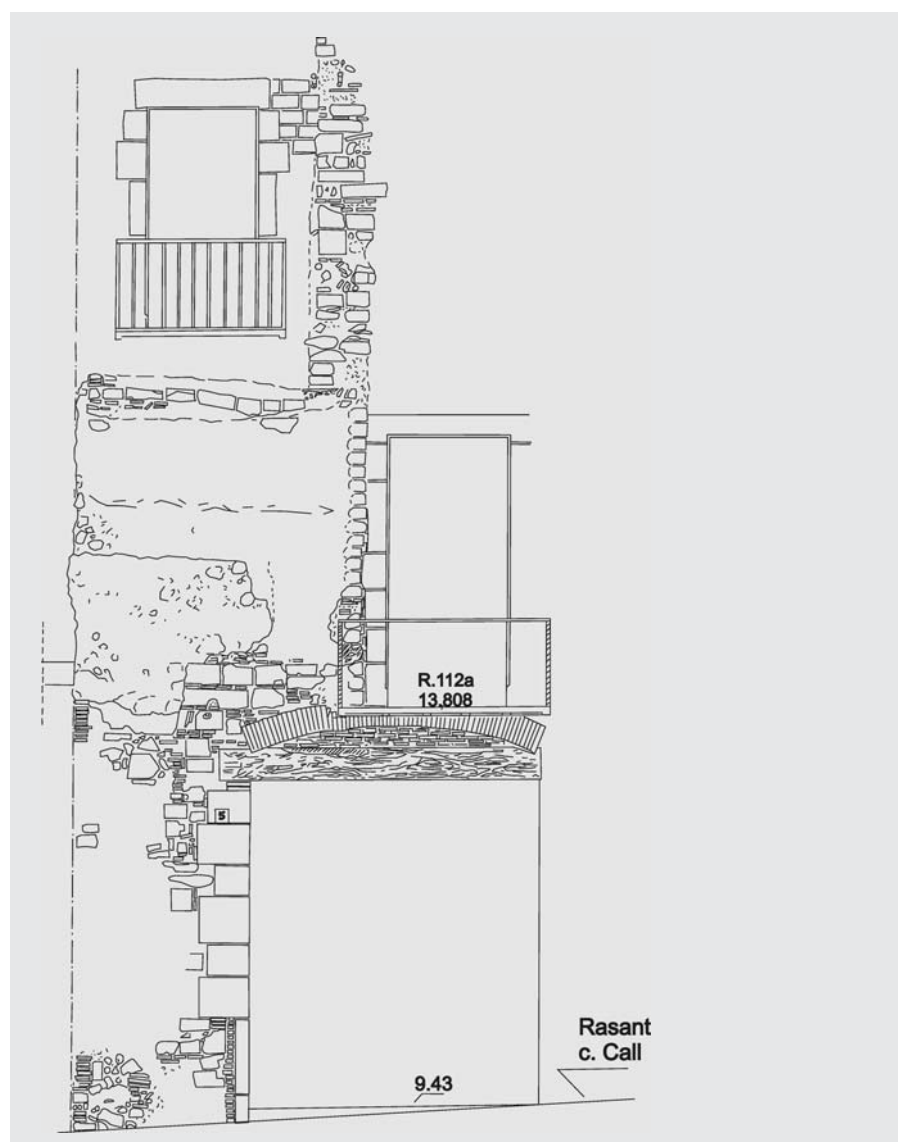
Els llenços de la muralla i les torres formen un conjunt plantejat de manera unitària a l'inici de la construcció. Malgrat que les torres semblen estructures independents de la muralla, constructivament són una continuació del massís intern d'*opus caementicium* característic de la defensa. Les torres, que doblen l'alçada dels llenços, estan bastides, en el seu cos baix, amb un parament extern d'*opus quadratum*, idèntic al de la resta de la fortificació, però edificades damunt d'un sòcol motllurat. A partir de l'alçada del pas de ronda, s'observa una motllura que marca l'inici del cos superior. Aquesta part de les torres es bas-

1. BALIL, 1961: 131 la situa en un període comprès entre el 270 i el 310 dC i Granados (GRANADOS, RODÀ, 1993B: 30) la data al començament del segle V dC, tot i que la majoria d'investigadors la situen en un moment indeterminat del segle IV. Com es pot observar, l'adscripció cronològica de la muralla de *Barcino* ha estat tema de gran controvèrsia.

Làmina 1
Situació del jaciment
(Dibuix: Emili Revilla-MHCB)

Làmina 2
Alçat de la façana del c/ Call
(Dibuix: Edmond Mestres-MHCB)

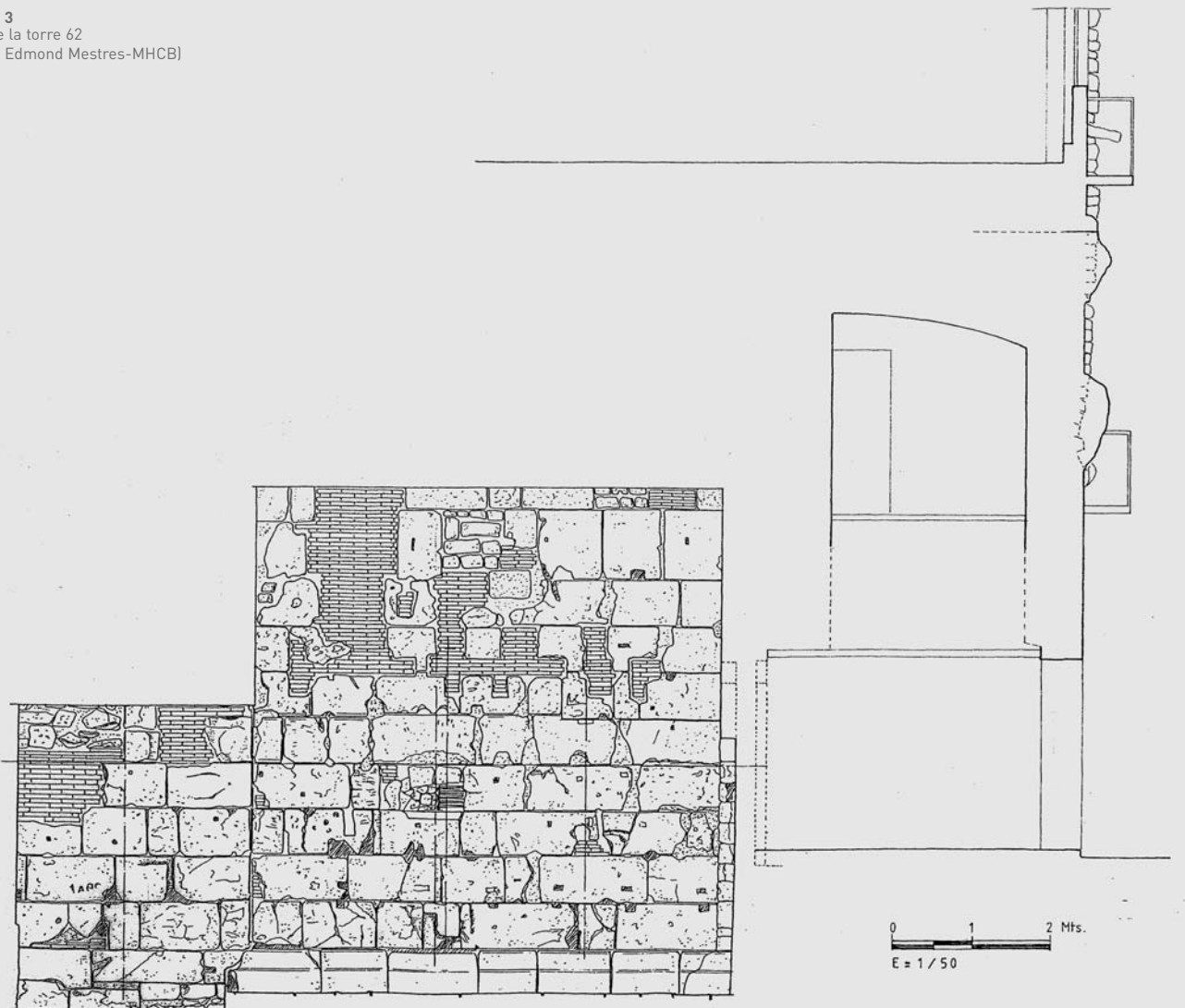
teix amb carreus ben tallats, sense devastar del tot, disposats en fileres regulars. S'hi diferencien dos nivells, accessibles mitjançant dues portes que es comuniquen a l'alçada del pas de ronda. S'obren quatre finestres d'arc de mig punt amb dovelles estretes a cada una de les plantes. Les torres presenten una separació entre elles de 9 a 14 m de distància. A la muralla de *Barcino* podem diferenciar fins a tres tipus diferents de torres: les de planta quadrangular, que són la majoria; un paral·lelepípede de 6 m de front per 7 m de fons; les de forma cilíndrica, que trobem flanquejant les portes i als angles principals de la muralla; i una de forma polièdrica però amb base circular, conservada a la Pia Almoïna i que correspon a l'angle septentrional de la ciutat.

Situació i emplaçament

La zona dels carrers de Banys Nous i d'Avinyó és una de les àrees més desconegudes de la muralla, ja que resta oculta rere els edificis que donen a aquests carrers, i només es pot observar, parcialment, dins d'alguns habitatges i locals comercials que en

el transcurs de la segona meitat de segle XX i començament del XXI s'han reformat i, en alguns casos, l'han deixada a la vista. Ens trobem a l'espai situat a l'extrem oest del *cardo* (làmina 1), a la banda que dona sortida a la ciutat pel costat de la Rambla, propera a la porta sud-oest,² coneguda en època medieval com el Castell Nou i en època renaixentista com Torre de Cató. Ens ha arribat documentació en la qual s'explica que va restar dempeus fins a l'any 1553,³ quan se'n va desplomar una de les torres sepultant tres cases i matant sis persones, «desde entonces, el único resto que se conservaba, formando un terraplén sostenido por una robustísima pared romana, quedó en olvido, pues se aglomeraron edificios modernos en torno, con lo que la pared no se veía; y las religiosas de la Enseñanza disimularon el terraplén, plantando en él una viña, que venía a la línea de las guardillas vecinas» (Bofarull, 1995: 36). Es va acabar d'enderrocar el 1848 durant els treballs d'obertura del carrer Ferran.

Làmina 3
Alçat de la torre 62
(Dibuix: Edmond Mestres-MHCB)

Intervencions anteriors a les restes de la muralla del carrer del Call

En aquest costat sud-oest de l'estructura defensiva, es feia evident des d'antic una secció transversal, tradicionalment interpretada de manera errònia com a restes d'una porta (Pi i Arimón, 1854: 320; Pallarès, 1969: 36; i 1975: 36), inclosa en la façana de les cases 3 i 5 del carrer del Call (làmina 2). La secció, que sobresortia del plom de la façana, mostrava fins a l'alçada del pas de ronda el parament intern d'*opus vitatum*, corresponent a la mura-

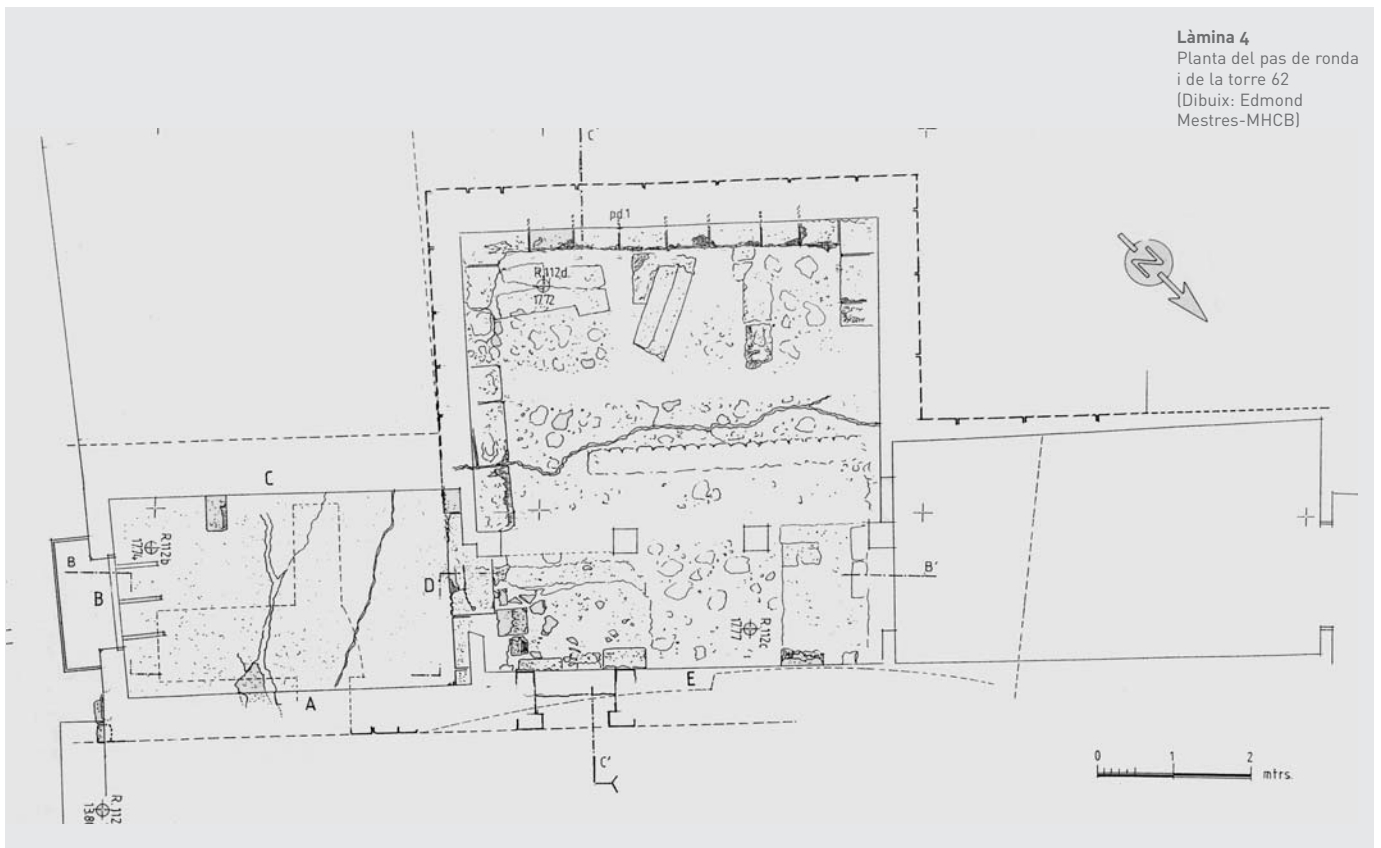
lla d'època fundacional, i el reompliment central d'*opus caementicium* en el qual s'observen clarament la superposició de les diverses capes d'abocament del material de reblliment.

Adolf Florensa va posar en valor la part inferior d'una torre i part del llenç de la muralla a l'interior del local comercial situat a la finca núm. 1 del carrer del Call (Florensa, 1958: 22-23).⁴ S'observa el parament de grans carreus d'*opus quadratum* sobre elements d'un basament reutilitzat procedent d'un monument funerari (làmina 3). Es va excavar el subsòl fins a arribar a la pri-

2. BALIL, 1961: 20 i PALLARÈS, 1969: 36 l'anomenen *porta principalis dextra*, mentre que GRANADOS, 1977-1978: 268 la considera *porta principalis sinistra*.

3. La data exacta varia segons els autors: mentre BOFARULL, 1995: 36 diu que va ser el 10 de març, PI I ARIMÓN, 1854: 322 nota 17 es decanta pel 2 de juliol.

4. Es van trobar carreus grans en el transcurs de les obres de reforma de la botiga, i les Sres. Vives, sospitant que podien correspondre a la muralla, ho van fer saber a les autoritats competents.

Làmina 4
Planta del pas de ronda
i de la torre 62
(Dibuix: Edmond
Mestres-MHCB)

mitiva base de la torre, decorada amb una motllura monumental. Un dels extrems descansa sobre una altra pedra amb una inscripció funerària (IRC, IV, 114), que diu: «A Lucius Pedanius Germanus, a Pedania Clementis, Lucius Pedanius Clemens, sevir augustal, per a ell mateix i per als seus pares molt estimats. Aquest monument no passarà als hereus» (Fabre, Mayer, Rodà, 1997: 199-200, fig. 8 i pl. LVIII). A l'interior del mur es van trobar, entre altres elements, pedres motllurades i un fust de columna estriat que encara es conserva in situ.

L'actuació que vam efectuar l'any 1996 es va realitzar a la part superior del llenç i de la torre en les quals va intervenir Adolf Florensa. Així, ampliant el seu estudi vam poder completar la configuració de la fortificació en aquesta zona.

Intervenció al carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call⁵

Primerament, els treballs es van centrar en una prospecció mitjançant cales al terreny, i posteriorment en l'excavació en extensió d'una habitació d'11,57 m² i un pati interior de 30,76 m² (làmina 4).

Sota un paviment de rajoles disposades de punta (Fullana, 1995: 152-154) es va rebaixar un sediment format bàsicament per runa, que variava entre 0,55 i 0,70 m de potència. Entre els diferents estrats que es van poder diferenciar en l'excavació del reblliment de l'habitació, cal esmentar un nivell de circulació format per una capa de morter de calç, arena i graves, molt compacte, de 4 cm de gruix, datat al segle XIV,⁶ i que cobreix un estrat amb gran quantitat de cendres. Tots aquests sediments reblen el trespol del pas de ronda d'un llenç de la muralla d'època tardana, del qual es conserva 4,30 m de llargada per 2,55 m d'amplada, al qual s'han d'afegir 0,32 m que es troben a la façana de l'edifici que s'obre al carrer del Call i de la qual ja hem parlat en l'apartat anterior.

Aquest espai de circulació està resolt amb un paviment d'*opus signinum*, que avui en dia resta visible a través d'un terra de vidre que ocupa tota l'habitació. En la seva superfície s'observen dues esquerdes –reblertes amb materials datats entre els segles V i XVIII–⁷ causades segurament pel buidat del reompliment d'*opus caementicium* de la muralla, amb l'objectiu de gua-

5. Volem fer constar el nostre agraïment al propietari de l'immoble, Sr. Cecil B. Steinbeck, per la bona disposició i sensibilitat envers l'estudi i la conservació de les restes arqueològiques.

6. Aquest nivell de paviment es data al segle XIV per l'aparició d'una vora d'escudella decorada amb una orla formada per quatre filets en morat entre els quals es troba un traç en ziga-zaga també en morat, els espais triangulars delimitats són decorats en verd.

7. Presència d'una vora d'àmfora bètica Keay XVI, fragments informes de maiòlica ligur i un peu de ceràmica blava catalana d'influència francesa.

nyar espai habitable als pisos inferiors de l'immoble (làmines 4 i 5). S'ha pogut documentar que la superfície del paviment no és totalment plana, el sòl porta un pendent regular d'un 3% en direcció a la porta d'accés a la ciutat i un 3,45% orientat cap a l'interior d'aquesta. Creiem que aquesta inclinació està relacionada amb l'evacuació d'aigües pluvials en algun punt proper de la fortificació que per ara desconeixem. Constructivament, la realització d'un *opus signinum* amb aquests pendents comporta el plantejament previ dels graus d'inclinació a la base del paviment que en aquest cas és el nucli massís d'*opus caementicium* de la muralla.

El mur oest de l'habitació està bastit, gairebé en la seva totalitat, amb maons lligats amb morter de calç; però la part inferior, l'àrea que està en contacte amb els sediments excavats, és més antiga. En aquesta zona hem pogut observar, malgrat l'estat deficient, un mur que conserva 0,44 m d'alçada, bastit amb carreuó sense devastar disposat a llarg i a través i lligat amb morter de calç i àrid. D'aquesta estructura hem pogut documentar una primera filada que es troba en contacte directe amb el paviment d'*opus signinum* i un llenç de forma quadrangular, de 0,80 m d'amplada, bastit amb carreuó de mida mitjana, sense treballar, lligat amb morter de calç. L'aresta nord coincideix amb el caire d'un carreu regular i ben acabat, de 0,26 m d'amplada per 0,45 m de llargada i 0,20 m d'alçada, inserit al trespol, formant un angle de 90° (làmines 4 i 6).

La interpretació d'aquestes restes, a primer cop d'ull, és complicada, atesa la conservació insuficient. El contacte entre el paviment i aquest mur, juntament amb el carreu inserit a l'*opus signinum*, ens demostra que estan construïts en un mateix moment, tot i que la funcionalitat no està tan clara. Sens dubte, aquest mur té la funció de contenció en el moment d'elaborar el paviment, fet que ens porta a pensar que es tracta de part del parapet de la muralla; però també la forma perfectament quadrangular i les mides del llenç conservat ens aventuren la idea que som davant d'un merlet, si bé les altres restes del mur que presenten la mateixa factura, de les quals no conservem arestes definides, no ens proporcionen dades suficients per poder afirmar la continuïtat d'un coronament emmerletat (làmina 6).

No és cap novetat la presència de merlets en la fortificació d'època baiximperial. Duran i Sanpere (1969b: 67; i 1972: 50 i 52)⁸ ens diu que n'ha documentat al llenç del costat de la torre poligonal de la Canonja. Adolf Florensa (1958: 11) ens parla dels merlets dels panys de mur dient que són de grans dimensions, de forma rectangular i construïts de petit aparell. En el seu estudi sobre les muralles de Barcelona, Balil (1961: 68-69)⁹ ens parla del parapet, localitzat al carrer Sots-tinent Navarro, com una renglera de carreus posada sobre la filada de la cornisa, i que en els buits produïts per l'absència de carreus és on s'inserien els merlets (làmina 7). Per finalitzar, Serra Ràfols (1964 a:

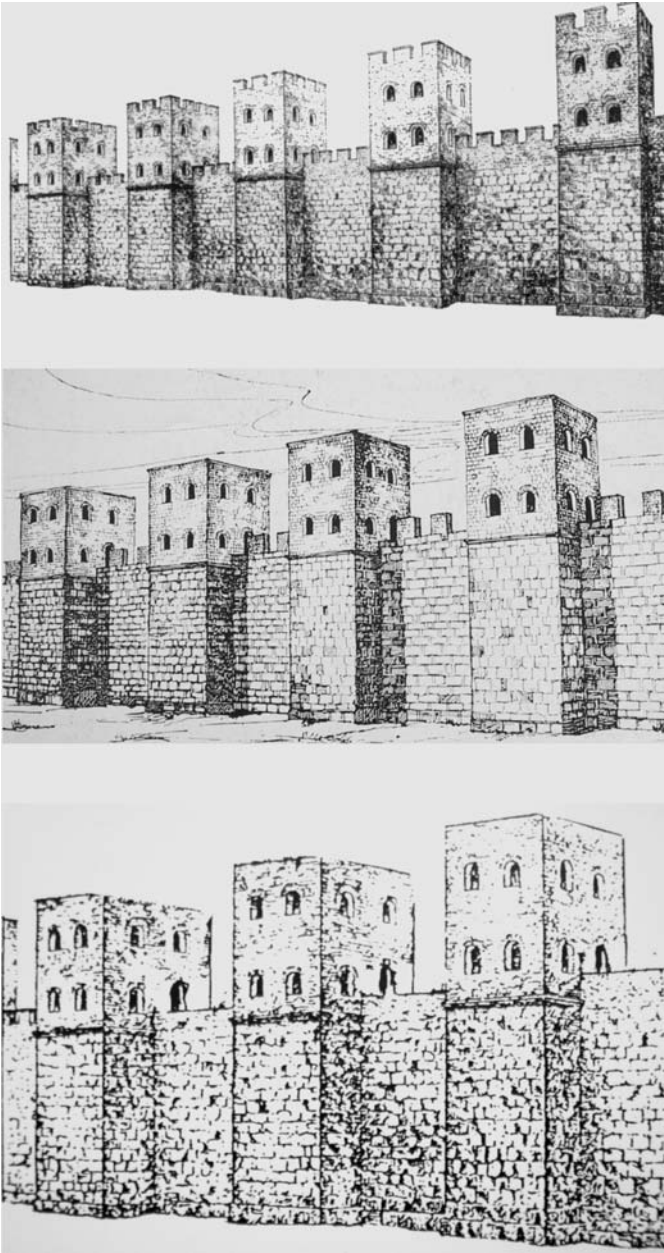
Làmina 5. Vista del paviment d'*opus signinum* del pas de ronda i del graó d'accés a la torre 62. (Foto: Núria Miró-MHCB)

Làmina 6. Merlet del parapet exterior de la muralla baiximperial, amb el carreu inserit a l'*opus signinum*. (Foto: Núria Miró-MHCB)

Làmina 7. Merlets documentats a l'Acadèmia de Bones Lletres, c/ Sots-tinent Navarro (Foto: Núria Miró-MHCB)

8. «A la part alta del pany de muralla comprès entre les dues torres, després de llevada l'obra postissa, poguérem comprovar la presència de dos merlets com els que devien coronar la muralla en tot el seu circuit, i que ara apareixen per primera vegada».

9. Estan construïts amb carreuó anàleg al dels cossos alts de les torres. Mesuraven 1 m d'alçada per 1 m de base. L'interval entre ells devia ser de 2 m, i calculem que n'hi devia haver 3 per cada llenç.

Làmina 8

Restitució hipotètica del coronament de la muralla baiximperial de *Barcino* segons A. Duran i Sanpere, A. Florensa i J.O. Granados

45) ens diu que l'interès del llenç de muralla situat entre les torres 22 i 23 a l'antic carrer de Basea rau en l'existència de dos merlets ben marcats, fets en petit aparell. Totes aquestes referències bibliogràfiques coincideixen amb la nostra interpretació de l'existència d'un merlet al parapet de la muralla de l'Arc de Sant Ramon del Call.¹⁰

Pel que fa al carreu inserit transversalment a l'*opus signinum*, la ubicació i les cares vistes (làmines 4 i 6), ben escairades, ens revelen que la seva col·locació es projecta en el mateix moment en què es realitza la pavimentació del pas de ronda de la muralla. Desconeixem la funció que tenia, però, malgrat tot, sabem que es relacionava amb alguns elements desapareguts clarament visibles al pas, probablement relacionats amb la defensa de la ciutat.

Un cop repicat l'arrebossat de guix del mur est de l'habitació, aquest ens presenta un mosaic constructiu d'èpoques, tècniques i acabats funcionals diferents. Gairebé hi podem observar tot el ventall de tècniques i materials constructius històrics (*opus epi-catum*, paretat, construcció amb carreuó escairat, maó, tàpia, morters de diferents textures i colors, etc.). En aquesta banda també trobem un mur de factura més antiga coincidint amb la zona de contacte del sediment que hem excavat.

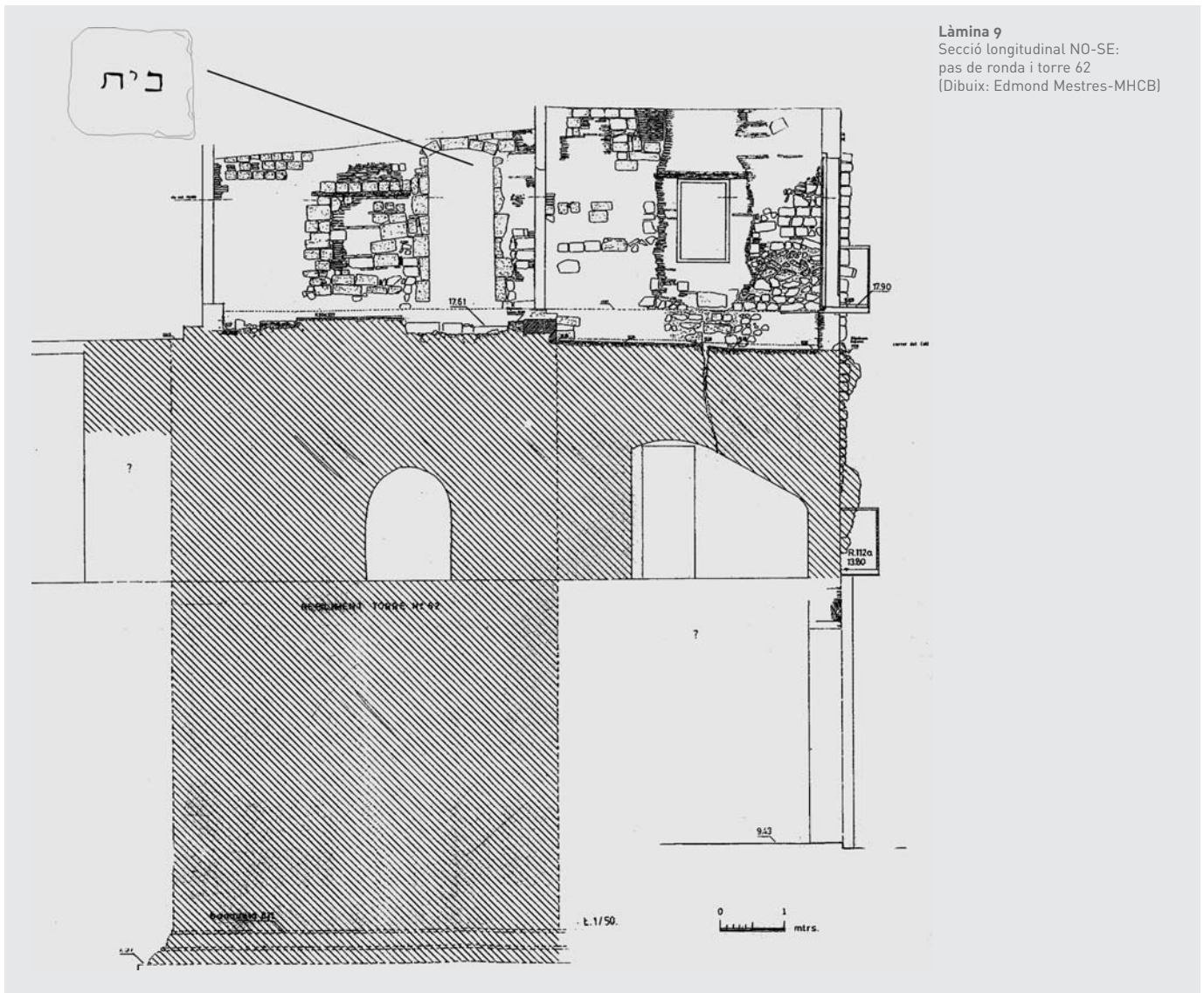
Es tracta d'un mur (làmines 9 i 10) que conserva una alçada de 0,60 m i que ocupa tota la llargada de la paret de l'habitació. Es basteix a sobre de l'*opus signinum* i de les restes del parament d'*opus vitatum* de la muralla d'època fundacional. Està construït amb carreuó de mides molt irregulars, amb gran abundància de morter de calç entre les pedres. A la base del mur, en contacte amb el paviment, trobem una acumulació de morter acabada amb una mica de talús, que podem relacionar també amb l'evacuació d'aigües pluvials, necessari per conservar-ne l'estabilitat. L'interpretem com un reforçament del parapet interior de la fortificació que, com es pot observar a la façana del carrer del Call, correspon a un moment constructiu posterior –a partir del segle VI–¹¹ a la realització del paviment del pas de ronda.

En la intervenció duta a terme al pati de la casa, de 5,70 m d'amplada per 4,85 m de llargada, es va localitzar, sota diversos nivells de paviment de diferents èpoques, el parament intern de la torre número 62 (Serra Ràfols, 1959b: 130, nota 2; i 1964a)¹² de la muralla. La torre és de planta quadrangular (làmina 4), i la seva construcció és anàloga a la de la resta de torres de la muralla, amb un cos intern massís d'*opus caementicium* (pedruscall i carreus lligats amb una argamassa de calç molt dura), contingut dins d'un parament d'*opus quadratum* del qual només conservem la darrera filada i que actualment es pot observar integrat al paviment del pati de l'habitatge (làmina 11). En el repicat de l'arrebossat que es va fer a tres de les parets del pati no es va localitzar el parament dels pisos superiors de la torre, encara que a la paret interior hi ha alguns petits carreus que

10. La presència de merlets a la muralla baiximperial de *Barcino* sempre ha estat tema de debat. Gairebé tots els estudiosos han expressat el seu parer. DURAN I SANPERE, 1943: 12, fig. 10 va fer una restitució hipotètica de la muralla en la qual dibuixava merlets en el coronament tant del llenç com de les torres; FLORENSA, 1958: 17, en la seva obra sobre la muralla romana, elimina els merlets del coronament de les torres; i més endavant, Granados (Granados, Riera, Miró, Puig, 1995: 58) els elimina tant del llenç com de les torres (làmina 8).

11. Presència de *terra sigillata* africana D forma Hayes 104A datada entre el 500 i el 580.

12. A partir d'aquestes publicacions, l'autor dóna a conèixer la numeració realitzada a les torres de la muralla, perquè les descripcions i interpretacions siguin més entenedores al lector: el número 1 correspon a la torre de la porta de la Plaça Nova que toca a Ca l'Ardiaca i la numeració segueix en sentit de les agulles del rellotge.

ensem, tot i que amb reserves, que podrien pertànyer a l'*opus vitatum* que basteix les torres de la muralla.

En alguns punts del pati es van poder documentar les restes *in situ* del paviment interior de la torre, gairebé desaparegut i fet d'*opus signinum*, de la mateixa manera que el pas de ronda. Entre els dos trespols hi ha una diferència de cota d'aproximadament 0,20 m, salvada mitjançant un graó format per la darrera filada d'*opus quadratum* que configura el parament inferior de la torre. En aquest graó s'ha pogut observar un encaix semiesfèric que es podria relacionar amb el llinard de la porta que donava accés a la torre des del pas de ronda (làmines 4 i 11).

Conclusions

Els resultats obtinguts un cop finalitzada l'excavació ens porten, d'una banda, al redescobriments del coronament i del paviment del pas de ronda de la muralla baiximperial, i de l'altra, a tenir un major coneixement de la torre 62 i de com es relacionaven entre ells aquests dos elements defensius.

La intervenció arqueològica ens ha permès la documentació acurada d'un petit però important detall constructiu de la muralla; la lleugera inclinació de l'anivellament del paviment i la qualitat tècnica de la construcció d'aquest trespòl, amb l'únic objectiu d'afavorir una ràpida neteja i l'evacuació d'aigües del cos de la defensa, ens corrobora, una altra vegada, l'alt grau de planejament previ que presenten aquest tipus de construccions militars. La muralla romana ha estat un element viu al llarg de la història de Barcelona, s'ha anat adaptant a les necessitats d'espai de la ciutat, com hem pogut comprovar en el descobriment de les estructures objecte d'aquesta intervenció, plens de reformes i reparacions per aprofitar al màxim les restes de construccions anteriors (làmina 9). Aquestes modificacions corresponen al moment, entre els segles IX i X, en què la ciutat comença a envair la muralla mitjançant construccions de cases cada cop més properes a la fortificació, a vegades emprant els seus paraments com a mur de sustentació de la pròpia casa, o bé construint arcs amb una plataforma superior entre dues torres per guanyar espai habitable al nivell del primer pis –com es pot

Làmina 10

Vista actual del parapet interior de la muralla.
[Foto: Núria Miró-MHCB]

Làmina 11

Procés d'excavació de la torre 62. Al fons s'observa la porta d'accés al pas de ronda.
[Foto: Núria Miró-MHCB]

observar a l'Acadèmia de Bones Lletres. És en aquest moment quan desapareix el pas de ronda, la qual cosa dificulta l'accés directe als murs i torres, encara en mans dels comtes, i no serà fins passat el 985 quan aquestes es convertiran en residències particulars (Banks, 1991: 36-38; i 2003: 19).

Perduda la funció defensiva a partir del segle XIII amb la construcció d'una nova muralla a la zona de la Rambla, documentem un seguit d'estrats que reomplen aquest espai fent créixer el nivell de circulació del pas de ronda en el qual hem intervingut, fins que el coronament de la muralla en aquest lloc es converteix en un àmbit habitable. La nova edificació, ubicada dins del call jueu, aixeca els murs de la casa aprofitant com a fonaments les restes del parapet de la muralla i la base de la torre. En un moment indeterminat –posterior a l'any 1857–, aquest espai és annexat a l'edifici del carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call obrint l'accés pel pis principal i donant-li sortida al carrer del Call. Anteriorment a aquest fet, en els panys de mur de la banda est de la casa, als quals s'ha repicat l'arrebossat, s'han pogut observar diverses obertures de portes¹³ i finestres, condemnades ja des d'antic, que ens parlen d'una possible façana, convertint l'àmbit colgat del pas de ronda en un espai obert a l'exterior. Hi devia haver un o diversos habitatges als quals s'accedia des del pas de ronda? Funcionava aquest com un passatge privat elevat? La interpretació de les dades obtingudes durant l'excavació del nivell de circulació –que datem al segle XIV¹⁴ fet de terra compactada i del reompliment amb argiles de l'espai entre merlets formant un canal de desguàs, refermarien aquesta hipòtesi del moment històric en què funcionava aquest tram del pas de ronda com a passatge d'accés a l'habitatge. Ens cal-

dria fer un estudi històric i documental més profund d'aquesta zona, i comprovar empíricament que aquest fet es podria repetir en llocs propers a l'àmbit objecte de la nostra intervenció.

A partir de l'annexió d'aquests espais a la nova construcció,¹⁵ efectuada al carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call núm. 5 i que li dona una obertura directa al carrer del Call, l'àmbit on es troba el pas de ronda es converteix en habitació, i l'espai de la torre es transforma en un pati interior de la casa. La comunicació entre aquesta part annexada i la resta de l'edifici, amb una evident diferència de cota, se salva mitjançant una petita escala situada a l'actual cuina de la casa.

Per finalitzar, no sols hem comprovat la pervivència dels espais delimitats per aquests dos elements de la muralla a l'alçada actual i de les obertures o passos que els comunicaven entre si, sinó que les seves relacions amb el medi extern també han sobreviscut, tot i que intercanviades. Els espais del pas de ronda que eren oberts ara són tancats, i l'espai tancat de la torre actualment resta obert, però tot el conjunt manté els mateixos espais de circulació, entre ambdós elements de la fortificació, i en la mateixa cota i portes, per on encara es transita avui en dia.

BIBLIOGRAFIA

AINAUD, J.; GUDIOL, J.; VERRIÉ, F.-P. 1947. *Catálogo Monumental de España. La ciudad de Barcelona*. CSIC – Instituto Diego Velázquez, Madrid. 2 vols.

BALIL, A. 1957. "La cronología de las fortificaciones de *Barcino* en el Bajo Imperio". *IV Congreso Nacional de Arqueología* (Zaragoza, 1955), pàg. 227-230. Zaragoza.

BALIL, A. 1961. *Las murallas romanas de Barcelona*. CSIC, Madrid.

BANKS, Ph. 1991. "L'estructura urbana de Barcelona, 714-1300". A: J. Sobrequés (dir): *Història de Barcelona. La formació de la Barcelona medieval*, vol. 2, pàg. 25-71. Barcelona.

BANKS, Ph. 2003. "El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII". *Barcelona Quaderns d'Història*, 8, pàg. 11-33. Barcelona.

BELTRÁN DE HEREDIA J. (dir), 2001. *De Barcino a Barcinona (segles I-VIII). Les restes arqueològiques de la Plaça del Rei de Barcelona*. Barcelona.

13. A la part superior del tapiat de la porta que s'ha descobert a la paret est del pati, es va trobar un petit carreu quadrat de gres de Montjuïc, amb una inscripció amb caràcters hebreus (làmina 9). S'hi llegeix la paraula *bait*, que vol dir casa (CASANOVAS, 1997: 62-63). Aquest tipus d'inscripcions fan referència a un espai sagrat i acostumen a trobar-se en sinagogues o bé en oratoris privats. Volem fer constar el nostre agraïment a Jordi Casanovas per facilitar-nos la informació.

14. Per l'aparició de materials decorats en verd i morat.

15. Segons projecte de l'arquitecte Narciso Nuet, la finca es va edificar el 1857. El propietari era Jayme Tos. Arxiu Municipal Administratiu expedient 61/1857.

- BOFARULL, A. 1995. *Guia-cicerone de Barcelona*. Barcelona, 1855, edició fac-símil. València.
- CARRERAS CANDI, F. 1916. *La ciutat de Barcelona*. Geografia General de Catalunya, vol. V. Barcelona.
- CASANOVAS, J. 1997. "Nous fragments d'inscripcions hebrees localitzats a Barcelona". *Tamid*, 1, pàg. 51-63. Barcelona.
- DD.AA. 1993. "Intervencions a Barcino (1982-1989), Barcelona." *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana, campanyes 1982-1989*. Barcelona.
- DURAN I SANPERE, A. 1943. "Vestigios de la Barcelona romana en la Plaza del Rey". *Ampurias*, V, pàg. 53-77. Barcelona.
- DURAN I SANPERE, A. 1969. "La torre poligonal (núm. 6) de la muralla romana de Barcelona". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, XIII, pàg. 51-67. Barcelona.
- DURAN I SANPERE, A. 1972. *Barcelona i la seva història I. La formació d'una gran ciutat*. Barcelona.
- DURAN I SANPERE, A. et alii. 1975. *Història de Barcelona*. Barcelona.
- FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. 1997. *Inscriptions Romaines de Catalogne. IV Barcino*. Diffusion de Boccard. Paris.
- FLORENSA, A. 1958. *Las murallas romanas de la ciudad*. Barcelona.
- FLORENSA, A. 1962. *Conservación y restauración de monumentos históricos (1927-1962)*. Barcelona.
- FLORENSA, A. 1964a. "Restauraciones y excavaciones en Barcelona durante los últimos veinticinco años". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, VI, pàg. 5-36. Barcelona.
- FLORENSA, A. 1964b. *La valorización urbanística del circuito romano de Barcelona*. Barcelona.
- FULLANA, M. 1995. *Diccionario de l'art i dels oficis de la construcció*. Mallorca.
- GARCIA, J.E.; MIRÓ, N.; REVILLA, E. 2003. "Un context paleoandalusí a l'excavació de l'Arxiu Administratiu de Barcelona [1998]". *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Sant Cugat del Vallès, 18-21 d'abril de 2002, vol. I, pàg. 363-380. Barcelona.
- GRANADOS, J.O. 1976a. "Notas para el estudio topográfico de la Colonia Barcino en el siglo I: la primera muralla de la ciudad". *Symposium de Ciudades Augusteas II*, pàg. 215-224. Zaragoza.
- GRANADOS, J.O. 1976b. "Estudios de arqueología romana barcelonesa. La puerta decumana o del noroeste". *Pyrenae*, XII, pàg. 157-171. Barcelona.
- GRANADOS, J.O. 1977-1978. "Excavación de la torre de flanqueo sudoeste de la puerta decumana de la Colonia Barcino". *Pyrenae*, 13-15, pàg. 253-273. Barcelona.
- GRANADOS, J.O. 1980. "La torre de flanqueo SO de la puerta decumana de la Colonia Barcino". *Noticario Arqueológico Hispánico*, 9, pàg. 425-445. Madrid.
- GRANADOS, J.O. 1984. "La primera fortificación de la Colonia de Barcino". *Papers in Iberian Archeology*, BAR International Series, 193, pàg. 267-319. Oxford.
- GRANADOS, J.O. 1987. "La transformación de la Colonia Barcino. Reformas urbanas entre el siglo V y en el siglo XI". *II congreso de arqueología medieval*, tomo II, pàg. 353-361. Madrid.
- GRANADOS, J.O. 1990. "La Colònia Barcino. Origen i estructura d'una colònia augustea". *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona. Història urbana del Pla de Barcelona (1985)*, vol 2, pàg. 59-95. Barcelona.
- GRANADOS, J.O. 1991. "Estructura urbana de la ciutat romana" a Sobrequés i Callicó, J. (Dir): *Història de Barcelona. La ciutat antiga*, vol 1, pàg. 139-201. Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- GRANADOS, J.O. 1997. "Excavaciones en la muralla romana de Barcelona. Descubrimiento del paso de ronda y restitución de una de las torres bajoimperiales". *Revista de arqueología*, 192, pàg. 6-9. Madrid.
- GRANADOS, J.O.; RODÀ, I. 1993. "Barcelona a la baixa romanitat." *III Congrés d'Història de Barcelona*, vol. 1, pàg. 25-46. Barcelona.
- GRANADOS, J.O.; RIERA, S.; MIRÓ, C.; PUIG, F. 1995. *Guia de la Barcelona romana i alt-medieval*. Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- HAUSCHILD, T. 1994. "Las murallas de Hispania en el contexto de las fortificaciones del área occidental del imperio romano". *XIV Congreso Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, 1994, pàg. 223-232. Tarragona.
- MARTIN, A.; MIRÓ, N.; REVILLA, E. 2000. "El complejo termal privado de la domus de la calle Bisbe Caçador de Barcelona". *II Coloquio Internacional de Arqueología en Gijón. Termas Romanas en el Occidente del Imperio*, Gijón 1999, pàg. 283-287. Gijón.
- MIRÓ, N. 1996. *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call núm. 5 (Ciutat Vella, Barcelona) Febrer -març 1996*. Inèdita.
- PALLARÈS, F. 1969. "Las excavaciones de la plaza San Miguel y la topografía romana de Barcino". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, XIII, pàg. 5-42. Barcelona.
- PALLARÈS, F. 1975. "La topografía i els orígens de la Barcelona romana". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 16, pàg. 5-48. Barcelona.
- PI I ARIMON, A. 1854. *Barcelona antigua y moderna ó descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*. 2 vols. Barcelona.
- PUIG I CADAFALCH, J. 1934. *La arquitectura romana a Catalunya*. Barcelona.
- PUIG I VERDAGUER, F. 1999. "Ciutat i muralla de Bàrcino". *Catalunya Romànica. Del Romà al Romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*, pàg. 84-86. Barcelona.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. 1959a. "Las excavaciones de la muralla de la Tapinería". *I Congreso Nacional de Urbanismo*. Barcelona.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. 1959b. "Las excavaciones de la muralla romana de la calle de la Tapinería de Barcelona". *Zephyrus*, X, pàg. 129-141. Salamanca.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. 1961. "Sobre els orígens de Barcelona". *Miscel·lània Fontserè*, pàg. 377-388. Barcelona.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. 1964 a. "Notas sobre el sector nordeste de la muralla romana de Barcelona". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, V, pàg. 5-64. Barcelona.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. 1964b. "Sobre un hallazgo y publicación recientes". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, VI, pàg. 37-58. Barcelona.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. 1964c. "Excavaciones en la muralla romana de Barcelona". *Noticario arqueológico Hispánico*, VIII-IX, pàg. 162-165. Madrid.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. 1967. "Balanc i estat actual de l'estudi de la muralla romana de Barcelona". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, X, pàg. 129-148. Barcelona.
- VERRÍE, F.-P. et alii. 1972. "Actividades arqueológicas del Museo de Historia de la Ciudad en los últimos cinco años (1966-1970)". *XII Congreso Nacional de Arqueología* (Jaén, 1971), pàg. 769-786. Zaragoza.